

VAGN SKOVGAARD-PETERSEN

31. maj 1931 – 7. april 2006

Vagn Skovgaard-Petersen var medlem af det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie fra 1978 og dets forstander fra 1995 til 2005. Med ham er den mest alsidige og kompetente skole- og uddannelseshistoriker i Danmark gået bort.

Vagn Skovgaard-Petersen blev født i præstegården i Emmerlev, og det er sagt, at der er et væld af gejstlige i den familiemæssige baggrund. Efter folkeskole i Roholte og mellem- og realskole i Hylleholt kom Vagn til Haslev gymnasium, hvor han blev student 1949. Han studerede historie og latin på Københavns Universitet og var 1950-1952 og 1957-58 underviser på Krebs' skole og også en tid lærer i en landsbyskole. Vagn blev cand.mag. i 1958.

I 1956 havde han giftet sig med præstedatteren Inge Edinger Balle, der, som han, blev cand.mag. i historie og latin. Efter nogle år som lærer på Rødovre Statsskole og som lektor ved Historisk Institut på Københavns Universitet blev han i 1967 afdelingsleder på det nyoprettede Institut for Dansk Skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole. Lederen her, Roar Skovmand, som blev Vagns gode ven og mentor, var professor i Nordens historie. På Danmarks Lærerhøjskole blev Vagn i 32 år. Efter at Roar Skovmand var gået af i 1978, blev hans professorat ændret til et professorat i historie, med særligt henblik på dansk skolehistorie, og i 1980 blev Vagn professor og leder af instituttet, indtil det 12 år senere, i 1992, blev fusioneret med Institut for Pædagogik og Uddannelsesforskning. Vagn gik af i 1999. Samme år som Institut for Dansk Skolehistorie blev nedlagt, 1992, var han initiativtager til og den vedholdende kraft bag oprettelsen af Dansk Skolemuseum, som blev oprettet i 1995. Her fik han kontor og fungerede i sit otium som en uformel konsulent for museet.

Igennem 1970'erne og -80'erne udviklede der sig omkring Roar Skovmand og Vagn et unikt forskningsmiljø ved Institut for Dansk Sko-

lehistorie. Hver dag mødtes alle medarbejdere kl. halv ti til kaffe og drøftelse af forskningsspørgsmål såvel som politiske, skolepolitiske og kulturelle begivenheder. Ved kollokvier gennemgik man hinandens tekster til kommende artikler: specielt vigtig var gennemgangen af manuskripter til kommende doktorafhandlinger. Jeg har ikke senere mødt et miljø, som var så forpligtet på at kvalitetssikre hinandens videnskabelige produktion som dette. Akkuratesse i tekst og dokumentation var noget, der blev prentet ind i alle deltagerne både af Skovmand og af Vagn. Det særprægede ved dette miljø var også, at det var grundtvigsk præget. Ikke bare Skovmand, men næsten alle medarbejdere var grundtvigianere eller grundtvigsk inspirerede. Selv om Vagn var latin-skolens og den klassiske dannelses mand, var han overbevist om de værdier, der lå i den grundtvigske folkelighed. Han forenede derved en klassisk humanistisk dannelsesestænkning med en folkelig forståelse. Det kunne forekomme paradoksalt, men paradokset befandt sig nok mere hos andre end hos Vagn.

En af de faktorer, der gjorde forskningsmiljøet unikt, var dets forbindelse med Selskabet for Dansk Skolehistorie, en bevidst konstruktion. Instituttets forskning var underlagt Lærerskolens mål – at være til folkeskolens tarv – men ved hjælp af Selskabet blev der skabt mulighed for at tage initiativer, der havde et langt videre perspektiv end Instituttets. Vagn blev sekretær i Selskabet fra dets begyndelse i 1966 og dets formand ti år senere frem til 2005. Han blev redaktør af Selskabets Årbog, fra den udkom første gang i 1967 og derefter med enkelte afbrydelser helt frem til 2005, altså et næsten 40-årigt forløb som redaktør. I Institut og Selskab finder vi de mange spor fra Vagns professionelle virksomhed – han var i en del år både institut og selskab.

Han skabte sig her et netværk af usædvanlige dimensioner. Historikere skal være opmærksomme på, at han opererede inden for to fag – historie og pædagogik – og at han var en glimrende formidler, som kunne kommunikere sin viden og sit budskab ud til vidt forskellige kredse på en munter og afslappet måde. Han havde derfor venner og bekendte i alle dele af skole- og uddannelsessystemet, ligesom han havde det i både arkivkredse, i museumsverdenen, i lokalhistoriske samfund og i universiteternes forskningsmæssige og pædagogiske miljøer. Hans mange tillidsposter viser omfanget og alsidigheden i hans interesseområder. Jeg vil her blot nævne hans medlemskab af bestyrelserne for Gentofte Børnevenner og Jægerspris socialpædagogiske Seminarium samt skolerådet for Sct. Lucas Stiftelses Sygeplejeskole. Han havde et stærkt nordisk engagement. Midt i 1960'erne var han sekretær i en nordisk ekspertkomité om historieundervisning, og han var leder af

Foreningen Nordens historiske fagnævn og sekretær i den Letterstedske Forening.

Jeg rejste en del sammen med Vagn i de nordiske lande på grund af forskellige projekter, vi var med i, og jeg bemærkede det meget tillidsfulde forhold, der altid meget hurtigt opstod mellem nordiske kollegaer og Vagn. Hertil bidrog både hans kompetence, men også hans organisatoriske talenter. Der kunne ligefrem være en slags akademisk broderskabspræg – efter svensk skik – over forholdet, som et brev fra en finsk professor i pædagogik illustrerer. Han skrev til Vagn i begyndelsen af 1980'erne, og benyttede da som indgangshilsen betegnelsen »Broder!«

Vagn påtog sig et stort ansvar for at opbygge udforskningen af det danske skole- og uddannelsessystem. Det skete ved at sørge for systematisk sikring, indsamling og registrering af skolearkivalier og skolers museumsgenstande, og ved at formidle denne viden til omverdenen, så også andre kunne få glæde af materialet. Resultaterne kan vi se bl.a. i de mange registraturer, der udkom i Instituttets og Selskabets regi under Vagns ledelse. Mest omfattende var registraturen over det skolehistoriske materiale i Landsarkivet for Sjælland fra 1971, Rigsarkivet 1978 og Landsarkivet for Nørrejylland 1999.

Jeg underviste gennem mange år sammen med Vagn i studiekredse, i kursusundervisningen og i kandidatuddannelsen. Vagn var en god lærer, vidende, inspirerende, udfordrende, nogen gange lidt ironisk drillende, men altid meget venlig. De mange, som kom i kontakt med ham, både studerende og kollegaer har fortalt om hans varme og venlighed og givet sig tid til en ægte samtale, hvor han var den opmærksomme lytter.

Han kunne dog også være skarp, når han selv blev udfordret, og han gik ikke af vejen for at tage en kamp – som medlemmer af Dansk Historisk Fællesforening oplevede det i 1991, hvor han sammen med Erland Kolding Nielsen skrev en artikel i Jyllands-Posten forud for årets generalforsamling i august og anklagede Vagn Dybdahl for at søge at tage livet af den forening, han selv var formand for.

Vagn Skovgaard-Petersen efterlader sig en omfattende videnskabelig produktion, der foruden Danmarkshistorie generelt vedrører skole-systemets udvikling centralt og lokalt, undervisning – specielt historiefagets funktion i gymnasiet og folkeskolen – samt dannelsesbegrebet. Hans produktion kan følges i detaljer i den bibliografi, som blev udarbejdet i hans festskrift fra 1991 og dens fortsættelse 10 år senere i den skolehistoriske hilsen til Vagn i 2001, begge udgivet af Selskabet for Dansk Skole- og Uddannelseshistorie. Det er kun muligt for mig her at

tage enkelte publikationer op, som jeg mener må have specielt historisk interesse. Desværre er de fleste af Vagns mange oppositionsindlæg upublicerede. De arbejder, jeg tager op, følger et bestemt spor.

I forordet til sin disputats fra 1976: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole. Lov om højere almenkoler 24. april 1903*, fremsætter Vagn en slags program for sin afhandling, et program, som jeg mener også har været styrende for hans virksomhed i de efterfølgende år. Han skriver her: »En særlig tilskyndelse til interessen for skolen og dens udvikling har jeg fået gennem mødet med en række lærere. Skulle bogen her dediceres nogen, skulle det være *den kloge lærer*.« Og den kloge lærer er ifølge Vagn ikke bare at finde bag katederet, men også på Folketingets talerstol, i forsamlinger og foreninger, det vil sige danske fællesskaber, herunder hjemmet – overalt hvor man kan finde nogen, som vil noget med sine medmennesker og sit samfund.

Den sidste publikation, om lærerseminariernes historie, som Vagn udgav – det var i 2005 – gav han titlen: – *For at blive en god lærer*. Når jeg i dag ser omtalen af den kloge lærer i forordet til hans disputats, bliver jeg klar over, at det er mellem disse to betegnelser, vi skal finde Vagns engagement som historiker og pædagog.

En af Vagns karakteristika af en god historieforsker var, at han eller hun må løbe op og ned af en abstraktionsstige. Det viser han eksemplarisk i sin doktorafhandling, som han indleder med en omtale af latinskolen set gennem tidligere elevs beretninger. Herefter skifter billedet til statistiske oplysninger om antallet af skoler, lærere osv. Som han et sted udtrykker det: »Opgaven er foreløbig den i kort begreb at sandsynliggøre påstanden om en kulturel ekspansion – så vidt muligt belagt med tal.« (s. 50). Man mærker samfundsvidenskabernes indflydelse på historikeren. Men så er han på vej ned ad abstraktionsstigen igen. I afslutningen på afsnittet om kulturel aktivitet skriver Vagn: »Et antiklimaks fra hverdagslivet kan derfor nok til slut være på sin plads. I en annonce i Politikken den 30. august 1896 løses tilsyneladende alle problemerne: »Almindelig Dannelse. Under dygtig Vejledning bibringes Voksne den almindelige Dannelse i forholdsvis kort Tid««!

Skrivestilen er klar, ukunstlet (aldrig fremmedord hvis man kunne undgå det, en arv fra Skovmand), men samtidig faktuel, med en personlig tone, der kan vibrere af tilbageholdt humor eller distancerende ironi, som i det ovennævnte tilfælde.

I afhandlingen udvikler han de to begreber, som er styrende i afhandlingsarbejdet: *dannelse og demokrati*. Mellem de to begreber ligger et spændingsfelt, siger Vagn, hvor forskellige modsætninger krydser hverandre: kvantitet – kvalitet, folkekultur – finkultur, etc. I sit forsknings-

materiale fra tiden omkring år 1900 mødte Vagn en række mænd, som befandt sig i dette spændingsfelt; et tankekollektiv, som blev ved med at fascinere ham: mænd som Kristian Kroman, V. Pingel, C.N. Starcke, Martin Hammerich, M. Cl. Gertz, Georg Bruun og Johan Ottosen – alle var de blandt *de kloge lærere*, som Vagn bar med sig resten af livet. Flere af dem skrev han artikler om i tidsskrifter og biograferede i Dansk Biografisk Leksikon.

Vagns brug af begrebet *dannelse* blev senere kritiseret af Birgitte Possing i hendes afhandling *Viljens styrke*, om Nathalie Zahle (1992). Possing mener (s. 102), at definitionen af dannelsesbegrebet er tynd, da Vagn ikke kommer det nærmere, end at det rummer en ægte forestilling om, at dannelsesbegrebet skulle skabe fællesskab og ikke markere skel.

I 2002 tager Harry Haue Possings kritik op i sin doktorafhandling: *Almendannelse som ledestjerne* – Vagn var for øvrigt opponert på begge afhandlinger. Haue giver ikke Possing helt ret i sin kritik, da han har fundet en definition af dannelse, udtrykt af M.A. Goldschmidt, som han mener, at Vagn tilslutter sig. Jeg mener, at ingen af de to egentlig så, hvad Vagn var ude på. Begrebet dannelse defineres ikke i Vagns afhandling ud fra et bestemt indhold, men ud fra den fortløbende proces, som begrebet indgår i, i det politiske spil om skolestrukturen, som finder sted omkring århundredskiftet. Egentlig burde Vagns afhandling have haft titlen *Demokrati og dannelse*, ikke *Dannelse og demokrati*, fordi det politiske spiller en så afgørende rolle i den tænkning om dannelse, som Vagn her trækker frem.

Hvordan hænger da det demokratiske sammen med den klassiske dannelse, som de fleste af Vagns skolemænd og politikere var udsprunget af? Der var en forbindelse – jeg har fundet den mest prægnant udtrykt hos en norsk forkæmper for den klassiske dannelse i anden halvdel af 1800-tallet – filosofiprofessoren ved Kristiania Universitet, Marcus Jacob Monrad. Monrads opfattelse var, at folket selv måtte forvalte sin dannelse: »Denne kan ikke påføres folket på paternalistisk vis, og de såkaldt dannede klasser verken kan eller skal komme uberørt fra møtene med folkets selvbevissthet«. Efter min mening er det konsekvenserne af dette møde, Vagns skolemænd tog omkring år 1900, og som Vagn selv har taget til sig i sin interesse for det folkelige Danmark.

Vagns næste store historiske arbejde blev femte bind af *Gyldendals Danmarkshistorie*, fra 1985, redigeret H.P. Clausen og Søren Mørch. Værket omfatter tiden mellem to store katastrofer, 1814 og 1864. Som Vagn skriver: »1814 var et chok, 1864 var et smerteligt sår, men med et håb om genforening og med en stiltfærdig lettelse over, at Danmark nu fra grænse til grænse var et nationalt dansk område«. Er her ikke en

hørupsk resignation? Samme holdning finder man også i et – utrykt – manuskript fra 2002: »*Da Danmark blev nationalstat*«. Her fremhæver han tiden efter 1864 som nationalstatens fødsel, en tid, hvor det nationale blev en katalysator for ny energi med tro på folkets fremtid på grundlovens betingelser, og hvor det i den nationale idé ikke er staten, men folket, som er i centrum. I Vagns Danmarkshistorie er det et hovedsynspunkt, at Danmark blev bundet bedre sammen i de fællesskaber, som voksede frem i samfundet i løbet af de 50 år, som perioden varede. Det er tankevækkende, at latinskolen og universitetet fylder så lidt i fremstillingen.

Vagn arbejdede med historiefaget også på andre måder end ved at skrive historie. Jeg har nævnt Foreningens Nordens historiske fagnævn og den nordiske ekspertkomite for historieundervisning. Han var desuden formand for Historisk Samfund 1970-1974, for Dansk Historisk Fællesforening 1974-80 og igennem 1960'erne bestyrelsesmedlem i Historielærerforeningen for gymnasier og seminarier. Mest omfattende var hans arbejde som medlem af Undervisningsministeriets læseplanudvalg for folkeskolens historieundervisning i 1984.

Udvalget var nedsat af Bertel Haarder, og havde Verner Bruhn som formand. Jeg ved gennem Verner Bruhn, at det var Vagn, der udarbejdede indledningen med de generelle synspunkter, selvfølgelig efter samråd med de øvrige i udvalget – og stilen er hans. Som i Danmarkshistorien skriver han sig ind i et koncept, som er givet på forhånd – denne gang den borgerlige regerings aversion mod den materialistiske historieopfattelse, som den fandt udtrykt i den tidligere undervisningsvejledning fra 1981.

Undervisningsvejledningen fra 1984 har en meget omfattende generel indledning. Man mærker, at her er en, som har noget på hjerte. Det, som karakteriserede den, var, at faget skal styrke elevernes identitet og give dem forestillinger, som knytter dem til de fællesskaber og samfund, som de lever og virker i. Historiefaget kobles til en opfattelse af demokratiet som et sæt rammer og regler til løsning af sociale og politiske magtkampe – demokrati som en lydhor udveksling af synspunkter og erfaringer. Undervisningsvejledningen slår med syvtommersøm fast, at historiefaget har en viden – bl.a. om kronologi – og at dansk historieundervisning skal inddrage Færøerne, Grønland og Island sammen med det øvrige Norden, skal give viden om det danske mindretal og udvandrersamfundet uden for landet grænser og om indvandrere og mindretal her i landet. Undervisningsvejledningen blev afløst ni år senere i 1993/94 af en ny, der undsagde både vidensaspektet og kronologien som bærende elementer i faget.

I de seneste år fik Vagn lejlighed til at formidle sin store viden om institutioner og personligheder i specialpublikationer om dansk forvaltning – dels i *Dansk Forvaltningshistorie* bind 2, *Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953*, som kom i 2000 under redaktion af Tim Knudsen; dels i *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, som blev udgivet af Undervisningsministeriet i anledning af 150-året for undervisningsinspektionens oprettelse. I begge publikationer skriver Vagn om skolens styrelse, med overlegent overblik, sagligt, og i en næsten fortællende stil. Her ser jeg på mange måder en kulmination på de mange års historiske forskning, hvor det administrative materiale var et hovedgrundlag for forskningen, og hvor han på dette grundlag kunne trække de særlige dannelsesdemokratiske tendenser frem, som har præget den danske skoleforvaltnings traditioner.

Vagns sidste publikation var som nævnt – *For at blive en god lærer. Seminarier i to århundreder*. Den kom i 2005 som første bind i serien *Dansk Læreruddannelse 1-3*, udgivet af Selskabet for Dansk Skolehistorie. Vagn redigerede værket sammen med Erik Nørr, og han skrev selv afsnittet om perioden 1860-1945 og afslutningskapitlet: »Meningen med en læreruddannelse – en afsluttende refleksion«. Her kommer Vagn ind på et begreb, som han fokuserede på i de sidste år af sin virksomhed – dygtighedsbegrebet. Vagn havde taget det op i en festskriftartikel til Torstein Harbo i Oslo i 1997. Her siger han, at i tider, hvor dannelsesbegreber bliver fattige på indhold, abstrakte og ideologiske, uden betydning for udformning af virkeligheden, da må dygtigheden indarbejde et dannelsesperspektiv. Han peger på alment skolereformen i 1903 som det tidspunkt, hvor dygtighed trådte til med et konkret og livsnært tilbud.

Hans ord om dygtighed, som han udvikler i begge de nævnte publikationer, ligger helt i tråd med afskedsforelæsningsen på Danmarks Lærerhøjskole den 30. august 1999, trykt i *Uddannelseshistorie* samme år. I sin egen undervisning af lærere på DLH havde han lagt vægt på tre begreber, siger Vagn, begreber, der ville videreudvikle dygtighedsbegrebet fra 1903: omhu, overblik og originalitet – *omhu* i detaljen, *overblik* ved kritisk-historisk distance, samt *originalitet* – det ualmindelige, det overraskende. Alt dette, mener Vagn, vil gøre os til dygtige medmennesker – i artiklen fra 1997 sammenfattet i begreberne *virtus et humanitas*.

Vagn fik stor betydning både som kollega, forsker og ven. Han ønskede egentlig ikke at præge nogen – det hørte med til hans livsholdning, men han kom til at præge mange med sin store viden og sin menneskelige varme. Gennem sin centrale position og mangeårige virksomhed som forsker og formidler, og gennem sit historiesyn, der satte det

folkelige og demokratiske i centrum af en konsensussøgende linje, satte han også sit dybe præg på skole- og uddannelseshistorien som forskningsfelt. Går nye generationers historikere andre veje i udforskningen af dansk skolehistorie, kan de gøre det på det solide empiriske fundament, som Vagn var med til at bygge op.

Ingrid Markussen